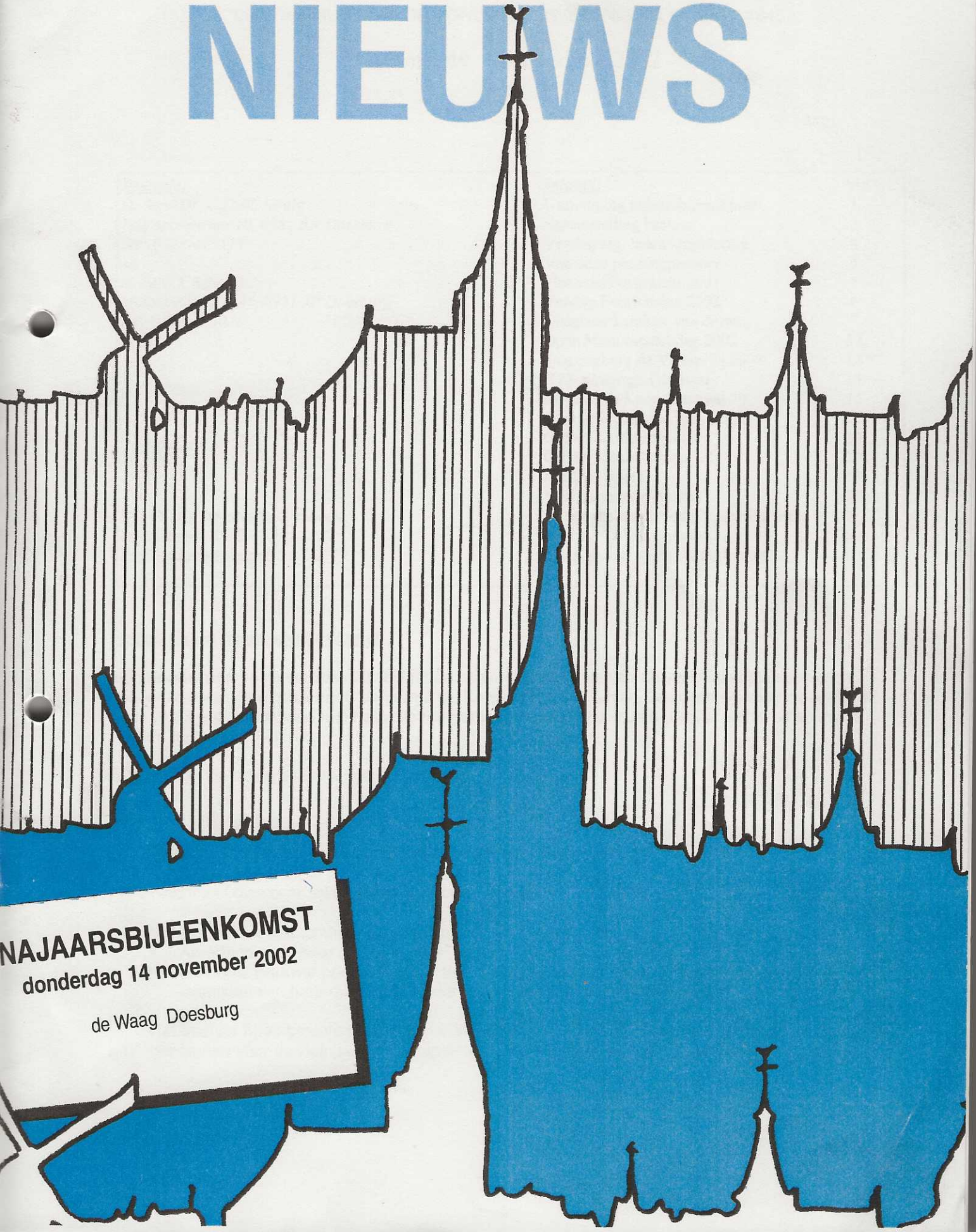
DOESBORGH NIEUWS

DOESBORGH NIEUWS

CONTACTBLAD VAN DE MONUMENTENVERENIGING 15 APRIL 1945

Nummer 49, 14 november 2002

Redactie:
De heer Dr. C.D.W. König
Veerpoortstraat 10, 6981 BN Doesburg
Tel: 0313-473314
en
de heer J. Scheltes
Molenveldsingel 41, 6981 JP Doesburg
Tel: 0313-473021

Rabobank Doesburg-Giesbeek,
rekeningnr. 3150.43.342
Postbankrekeningnr. 14.74.777

Inhoud:

	blz.
Uitnodiging najaarsbijeenkomst	1
Samenstelling bestuur	3
Verslag alg. ledenvergadering	4
Van onze penningmeester	5
Financieel overzicht 2001	5
Verslag Poortersdag 2002	6
Openbaar karakter van de weg	7
Open Monumentendag 2002	12
Snappenburg de Vriesprijs 2002	13
HTS tekeningen digitaal	14
Restauratie Koepoortstraat 20	15
Nieuwe Hollandse Waterlinie	16
Glas-in-lood-ramen	17
Cursus Meubelstijlen	19
Boekennieuws	19
Verenigingsactiviteiten	20
Te verwachten verenigingsactiviteiten	21
Nog meer boekennieuws	22
Oude graven op de begraafplaats	23

Uitnodiging najaarsbijeenkomst

Op **donderdag 14 november 2002** vindt de najaarsbijeenkomst van de vereniging plaats in de bovenzaal van café restaurant "de Waag" de Koepoortstraat 2 alhier. **De aanvang voor de leden is om 19.30 uur**. In verband met het volle programma vragen wij u, indien u koffie wenst dit vooraf te halen, dus vóór 19.30 uur.

Op de agenda staan de volgende punten:

1. Opening.

2. Goedkeuring jaarverslag van de vergadering van 8 november 2001.

3. Financieel overzicht: inkomsten en uitgaven van 2001.

4. Verslag van de kascommissie en verkiezing van twee nieuwe leden voor de kascommissie.
   - Aftredend is de heer J.J.W. van Heijst.
   - Mevrouw Batavier heeft overigens te kennen gegeven dat ook zij, in verband met het overlijden van haar man, haar functie als kascommissielid wil beëindigen.

   Het bestuur heeft besloten dat twee nieuwe leden nodig zijn waarvan wordt voorgesteld er één te benoemen voor de zittingsperiode van één jaar en één voor de normale periode van twéé jaar.

5. Bestuursverkiezing.
   Aftredend en opnieuw verkiesbaar zijn:
   Mevrouw I. van Benthem-Keuper en de heren C.D.W. König en G.J. Bouwhuis
   Tegenkandidaten kunnen zich tot uiterlijk 7 dagen voor de ledenvergadering schriftelijk bij het bestuur aanmelden.

   Aftredend en niet verkiesbaar is:
   De heer J. Scheltes
   Ons bestuurslid Jaap Scheltes heeft te kennen gegeven dat hij om gezondheidsredenen wil terugtreden als bestuurslid van de Monumentenvereniging. Het bestuur respecteert dit verzoek uiteraard en stelt voor om in de ledenvergadering van 14 november afscheid van Jaap Scheltes te nemen. Het bestuur heeft Jaap wel bereid gevonden om nog werkzaamheden te blijven verrichten voor het comité Open Monumentendag en wel als budgethouder.
   Het bestuur stelt als opvolger van Jaap Scheltes de heer Frank Lange voor. Frank Lange woont sinds een aantal jaren in Doesburg en heeft samen met zijn partner Ankie Le Grand Podium Acanthus opgericht. Hij is al actief lid van het comité Open Monumentendag. Frank is lid van de Monumentenvereniging.
   Degenen die tegenkandidaten willen voordragen dienen dit minimaal 7 dagen voor de vergadering bij het bestuur bekend te maken.

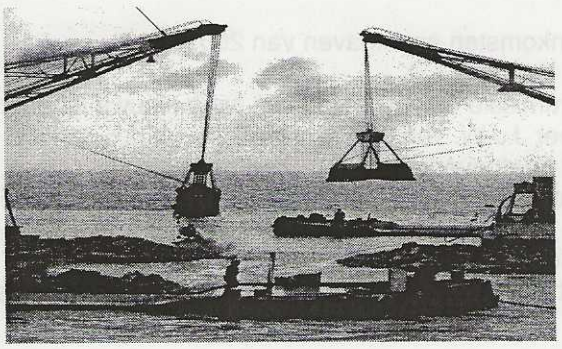
6. Verenigingsactiviteiten van het verenigingjaar 2002-2003 (zie ook blz. 20)

7. Rondvraag en sluiting

Het bestuur nodigt u daarna graag uit voor een vervolg van deze najaarsbijeenkomst.
Introducés zijn hierbij van harte welkom.
Op deze avond zijn er twee sprekers:

20.15 – 21.00 uur De heer drs. F.C. Berkenvelder, oud archivaris in Zwolle met als onderwerp "Het Hanzeverbond en

21.15 – 22.00 uur De voorzitter Kees Scheepers, met als onderwerp "Hollandse Waterlinie".
Hij deed een onderzoek naar de oorspronkelijke situatie en de huidige staat. Dit met het oog op aanpassing aan en inpassing in de ruimtelijke ordening van het midden van ons land, met behoud en versterking van de historische waarde en aandacht voor de ecologische betekenis. Zie ook blz. 16 van Doesborgh Nieuws.

Samenstelling bestuur en commissies:

Het bestuur van de "Monumentenvereniging 15 april 1945" is als volgt samengesteld:
De heer Ir. C.J.A. Scheepers, voorzitter
Mevrouw I. van Benthem-Keuper, secretaris
De heer G.J. Bouwhuis, penningmeester

en de leden:

Mevrouw H.L.M. van Verschuer-d'Yvoy
De heer Dr. C.D.W. König
De heer Mr. D.J. Manné
De heer J.W. van Petersen
De heer J. Scheltes
De heer ing. P.F.J.G. Hofstede

Correspondentieadres van de vereniging:
Secr. mevrouw I. van Benthem-Keuper,
Bergstraat 49, 6981 DB Doesburg
Telefoon (0313) 479070
of
Postbus 95, 6980 AB Doesburg

In 1982 werd uit het bestuur en leden opgericht:
de "Stichting Stadsherstel"
Deze stichting is momenteel niet actief meer en zal zijn werkzaamheden pas weer opnemen als daarvoor redenen zijn, b.v. nieuwe restauraties

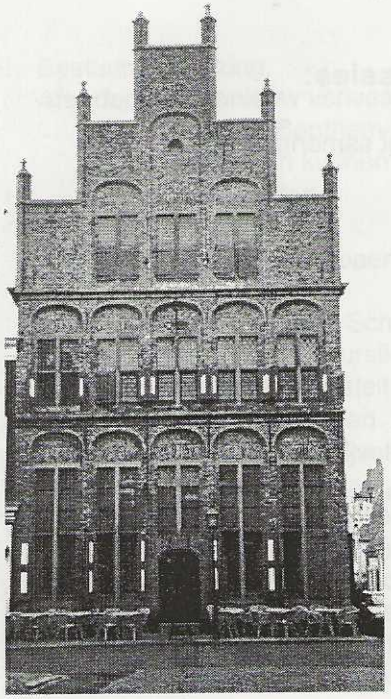
Het bestuur van De "Stichting Stadsherstel": is als volgt samengesteld:
De heer Ir. C.J.A. Scheepers, voorzitter
De heer H. Bakker, secretaris
Het bestuur van de "Stichting Stadsherstel" is De heer Mr. D.J. Manné, penningmeester
Met als bouwkundig adviseur:
De heer G.J. Bouwhuis

Overigens zijn de volgende commissies als volgt samengesteld:
Comité "Open Monumentendagen"
Mevrouw A.M. Le Grand
De heer Drs. F. Lange,
De heer Dr. C.D.W. König
De heer J. Scheltes
De heer D. van der Lei

Comité Uitreiking "Snappenburg de Vriesprijs"
Mevrouw H.L.M. van Verschuer-d'Yvoy
De heer J.W. van Petersen
De heer G.J. Bouwhuis

Perscontacten
De heer Dr. C.D.W. König
De heer J. Scheltes

Publicaties en de redactie "Doesborgh Nieuws"
De heer J. Scheltes
De heer Dr. C.D.W. König

Verslag van de algemene ledenvergadering

Gehouden op donderdag 8 november 2001 in bovenzaal van restaurant "De Waag".

Aanwezig: zie presentielijst
Afwezig met kennisgeving: de heer en mevrouw J. en I. Geertman, J. Baggerman en G. Drenth, J. en Th. Allebrandi, F. Lange en A.M. Le Grand, mevrouw P. Hei en de heren B. de Vries, J.H. Janssen, J. Scheltes en P. Hofstede.

Opening
Om 19.30 uur door de voorzitter, de heer C. Scheepers. Uiteraard worden de aanwezigen welkom geheten, met daarbij als opmerking dat er deze avond een evenwicht is in het aantal aanwezige gasten en het bestuur.

Goedkeuring notulen d.d. 26 oktober 2000
De notulen worden goedgekeurd. Opmerking door de heer J. Allebrandi dat een los inlegvel met daarop de agenda niet is gehonoreerd.

Financieel verslag
De Monumentenvereniging 15 april 1945 heeft recentelijk van mevrouw A. van Heek een legaat van tien duizend gulden ontvangen. Dit bedrag is vrij van successie omdat wij een vereniging zijn.
De penningmeester de heer G. Bouwhuis licht het financieel overzicht toe.

Verslag van de kascommissie
Mevrouw P. Hei en de heer J.J.W. van Heyst hebben schriftelijk decharge verleend aan de penningmeester over het jaar 1999.
Kascommissie voor het jaar 2001-2002 bestaat uit de heer J.J.W. van Heyst en mevrouw F. Batavier.
Een ieder is akkoord gegaan met voorstel van het aanpassen van de contributie in de euro.

Bestuursverkiezing
De heer Hein Hermans heeft vorig jaar te kennen gegeven de monumentenvereniging op afstand te willen volgen. Hein is een deskundig architect, altijd een positief kritisch bestuurslid geweest, een mens waar we al die jaren veel plezier aan hebben beleefd. Hij heeft het project "Restauratie Kloostermuur" begeleid. Daarnaast het project "Inmeten van de Binnenstad", uitgevoerd door zijn studenten van de HTS te Arnhem. Dit is heel waardevol en bijzonder materiaal waar regelmatig gebruik van wordt gemaakt. Veel dank voor al je inzet. Opvolger van de heer ir. H.A. Hermans is de heer ing. P.F.J.G. Hofstede.Aftredend en herkozen zijn de heren J. Scheltes en J.W. van Petersen.

Activiteiten van het verenigingsjaar 2001-2002
Dit is een nieuwe rubriek in het "Doesborgh Nieuws". Cursussen zijn een essentieel onderdeel van de vereniging.

Mededeling
Het bestuur wil de heer J.A.D. Baggerman heel hartelijk dank zeggen voor het prachtige idee en de mooie uitvoering van concertje in Kerkje van Weerselo tijdens de Poortersdag.

Rondvraag
Geen vragen

Sluiting officiële gedeelte
Lezing door de heer drs. H. Piena. Onderwerp: Het vak van een Meubelrestaurateur, de geschiedenis van het vak en wat mag je verwachten van een restaurateur. Vervolgens behandeling van een zgn. case-study: twee kasten van het Elisabeth Weeshuis in Culemborg.

Ineke van Benthem-Keuper

VAN ONZE PENNINGMEESTER

Herinnering betaling contributie 2002
In het voorjaar werden de acceptgirokaarten voor de contributiebetaling verzonden. Velen hebben reeds betaald. Aan de leden die de contributie nog niet voldaan hebben verzoeken wij dit per omgaande te doen.
Een herinneringsacceptgiro is hiervoor bijgevoegd.

Ter informatie nog even de tarieven:
- een individueel lidmaatschap € 10,00
- echtparen € 12,50
- bedrijven en instellingen € 25,00

Het bestuur.

Financieel overzicht 2001

Inkomsten		Uitgaven	
Saldo 31-12-2000	€ 11.578,49	Poortersdag (voorjaar)	€ 301,63
Contributie leden	€ 2.091,93	Najaarsbijeenkomst	€ 368,13
Uitg. boekjes "Doesburg ten voeten uit"	€ 6,81	Contributie en lidmaatschappen	€ 189,83
Batig saldo interieurcursus	€ 582,70	Onkosten bestuur	€ 128,14
Rente	€ 267,23	Uitgave "Doesborgh Nieuws"	€ 713,78
Legaat mevrouw A. van Heek	€ 2.677,30	Porti en fotokopieën	€ 202,36
Teruggaven BTW	€ 49,01	Briefpapier en enveloppen	€ 569,93
		Kosten postbus	€ 79,41
		Bankkosten	€ 4,07
		Bijdrage Open Monumentendag	€ 198,51
		Snappenburg de Vriesprijs	€ 139,05
		Uitwisseling Tsjechië	€ 201,80
		Saldo 31-12-2001	€ 14.156,82
	€ 17.253,46		€ 17.253,46

Gerrit Bouwhuis, Penningmeester, januari 2002

Toelichting op enkele posten uit het overzicht "Inkomsten"

Contributie: Wordt door onze leden betaald, in het bedrag is ook enige achterstallige contributie begrepen.

Boekje "Doesburg Ten Voeten Uit": Dit boekje is jaren geleden door onze vereniging uitgegeven. Er zijn 2000 exemplaren gedrukt. Het is nu uitverkocht.

Teruggave BTW: Onze vereniging ontvangt van betaalde rekeningen de BTW terug.

Poortersdag: De kosten voor de "Poortersdag" worden grotendeels betaald door de leden die daaraan deelnemen. Het is een uitje op zaterdag naar een interessante plek buiten de poorten van Doesburg. Slechts een beperkt deel wordt door de vereniging betaald.

Ledenvergadering: De ledenvergadering staat in het teken van voorlichting, de kosten hieraan verbonden worden door onze vereniging betaald. Dit zijn de kosten van een spreker, zaalhuur en koffie.

Contributie: Naast de kosten voor de Kamer van Koophandel en het G.O.G. betaalt onze vereniging lidmaatschapskosten aan enkele verwante verenigingen in de regio.

Open Monumentendag: Het overgrote deel van de kosten neemt de gemeente Doesburg voor haar rekening. De kosten van een eenvoudig bedankje voor diegene die hun of haar huis hebben open gesteld worden fifty-fifty door gemeente en onze vereniging betaald.

Snappenburg de Vriesprijs: De kosten verbonden aan deze jaarlijkse prijs worden besteed aan een bronzen plaquette en een ingelijste gravure van de stad Doesborgh.

Doesburg februari 2002
G.J. Bouwhuis, penningmeester

Poortersdag 2002

Een bezoek aan Zwolle en Hasselt ???

Ook dit jaar had het bestuur weer een boeiende Poortersdag georganiseerd en wel op 1 juni 2002. Omdat dit jaar het thema voor de Monumentendag "Handelsgeest" was, hadden we vooruit lopende daarop gekozen voor het bezoek aan twee Hanzesteden, Zwolle en Hasselt.
Daarna zou er onder leiding van een gids van de VVV een rondwandeling zijn naar de meest interessante plekjes van deze fraaie stad.

Na het bezoek aan Zwolle stond Hasselt op het programma met een bezoek aan de kalkovens alwaar een gids zou uitleggen hoe het productieproces van kalk is. Deze uitleg zou worden toegelicht met een film/diavertoning.
Tot 1990 is kalkbranden in de ovens aldaar in bedrijf geweest.
Daarna was er een rondwandeling door de VVV gepland door het prachtige stadje Hasselt terwijl aan het eind van de dag een bezoek was gepland aan de Grote- of Stefanuskerk.

Maar het liep allemaal anders.
Voor een excursie met vervoer door een bus moeten kosten worden gemaakt. Alhoewel er altijd een kleine bijdrage van de leden wordt gevraagd moet er nog al wat geld van de vereniging worden bijgelegd. Zaak is dan wel dat er minstens 30 á 35 personen mee gaan. Hierop is het hele financiële plaatje gebaseerd.

Tot onze spijt moesten we constateren dat er slechts 16 personen mee wilden gaan. Dit was een te klein aantal. We waren dan ook genoodzaakt deze "Poortersdag" te annuleren.
Jammer maar het kon niet anders.

Het bestuur heeft lang stilgestaan bij de vraag hoe het nu toch allemaal zo heeft kunnen komen en wat de reden hiervan zou kunnen zijn.

Geconstateerd is dat er vermoedelijk teveel gelopen wordt op de Poortersdag. Twee wandelingen is mogelijk wat te veel. Ook was het mogelijk wat laat bekend bij een groot aantal mensen zodat die op deze dag al wat anders hadden. Verder leek het beter om één locatie te kiezen en niet twee zodat iedereen die daar behoefte aan heeft ook op eigen gelegenheid nog wat kan rondneuzen.
Door het bestuur is besloten om te zorgen dat de datum voor "De Poortersdag" voor volgend jaar nu alvast bij de leden bekend is.

De Poortersdag 2003 is gepland op 24 mei.

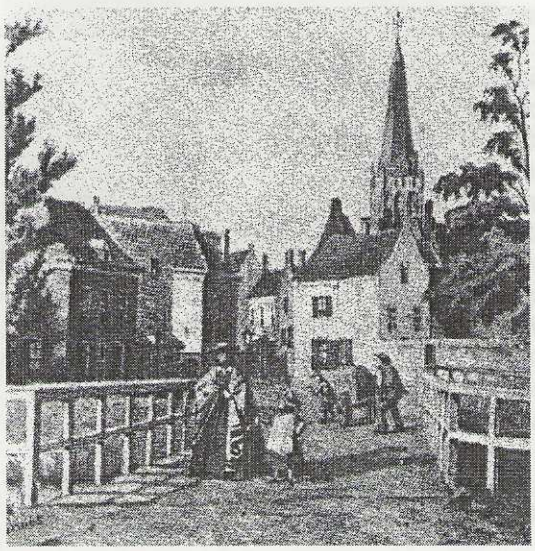
We gaan dan een bezoek brengen aan de **"WATERLINIE"** aan een aantal plaatsen waar dit speelt. Onze gids Kees Scheepers geeft u in dit blad alvast wat informatie over dit boeiende onderwerp. Overigens sluit dit onderwerp aan op hetgeen door hem in de najaarsvergadering al zal worden verteld.

Namens het bestuur,

Jaap Scheltes

Hoe openbaar is het openbare karakter van de weg

De geschiedenis van de weg.
De weg vervult in onze samenleving een heel belangrijke functie. Dit is eigenlijk al van oudsher al het geval want in de Romeinse tijd was er al sprake van de aanleg van wegen. Deze zogenaamde "Heirbanen" zijn bij ons het best bekend gebleven. Deze "Heirbanen" werden veelal op alleen heel slecht berijdbare plaatsen aangelegd en van een verharding voorzien. Na de tijd van Karel de Groote kwam er verbetering in de aanleg van wegen. Vooral aan de grote verkeerswegen heeft hij veel zorg besteed. In de Frankische tijd is een stelsel van openbare land en waterwegen opgebouwd. De vorsten waren gerechtigd tol te heffen en namen daarvoor het onderhoud in handen.
Bekend zijn de zgn. "Hessenwegen" of "Heelwegen". De naam Hessenweg is naar alle waarschijnlijkheid echter niet ouder dan de 17e eeuw. De Hessenwegen zijn genoemd naar het gebruik van de Hessenkarren uit die tijd. Er wordt overigens een onderscheid gemaakt tussen "Hessenwegen" en "Hanzewegen". De Hessenwegen blijven beperkt tot die wegen die uit het hart van het land tot ver over de nationale grenzen doorliepen, de Hanzewegen liepen tussen voormalige Hanzesteden. Deze zijn gemiddeld ontstaan na 1300.

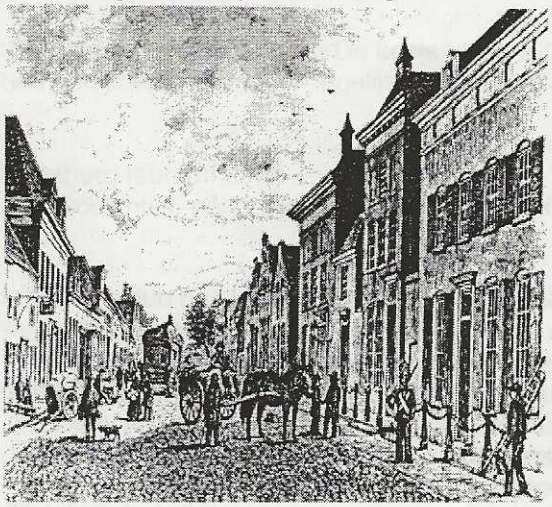

In de 17e eeuw begon men met veel meer dan voorheen ook de wegen buiten de steden te verharden. Er was overigens nog geen sprake van zogenaamde doorgaande wegen. Men legde stukken aan van de ene plaats naar de volgende plaats. Pas aan het eind van de 18e eeuw werden buiten de steden wegen aangelegd op kosten van de centrale overheid, "de Staat". Ook in Doesburg waren al voor de 18e eeuw wegen aanwezig. Al naar hun belangrijkheid waren deze uitgevoerd als zandwegen of geplaveide wegen. De doorgaande wegen waren geplaveid met veldkeien de zogenaamde "kinderhoofdjes". Voor de buitenwegen gebruikte men in die tijd de veel comfortabeler stenen uit de Belgische of Duitse steengroeven gedolven behakte stenen. Deze waren veel vlakker dan de kinderhoofdjes. Na de 18e eeuw werd een deel van de rijbaan vervangen door klinkerpaden. Dit waren weggedeelten waarbij de bakstenen op hun kant werden gelegd. Rond 1850 werden er in sommige buitenlandse grote steden verhoogde voetpaden aangelegd waarvan de randen in hardsteen een barrière opwierpen tegen rijtuigen. In de Nederlandse grootste steden werden deze "trottoirs" pas rond 1870 sporadisch toegepast. Naast dit klinkerpad liep dan de goot, breder dan we nu gewend zijn omdat hij een onderdeel vormde van het afvoersysteem voor afval en

regenwater. Feitelijk was het een open riool. Deze goten konden, afhankelijk van hetgeen waarvoor ze benut werden wel een meter diep zijn. Ze werden dan afgedekt met houten planken.

Ontstaan van de stoep.
In vroeger tijden hadden veel panden in oude binnensteden voor hun huizen een stoep. Hetzij een paar treden hetzij een stoep over de volle breedte van de voorgevel met een diepte die variabel was. Voor het huis, tussen de voorgevel en de rijweg, lag veelal een strookje grond dat door de eigenaar van het huis met goedvinden van "Schout, Scheepenen en Raedt", werd bestraat: de stoep.

De merkwaardige dubbelzinnigheid van de straat – een openbare ruimte en tegelijk het uitgesproken domein van de bewoners kwam sterk tot uitdrukking in de onderhoudsproblematiek. Wat buiten de stad voor de landwegen geldt, geldt binnen veel steden voor de straten: *Het onderhoud vanaf het hart van de straat over de volle perceelsbreedte komt ten laste van de aanwonenden.* Het resultaat zal er wel naar geweest zijn met weinige uniformiteit in de kwaliteit. In Leeuwarden heeft men in 1733 zeker

om die reden dan ook al getracht om de verzorging van het wegdek van de straten in handen van de overheid te nemen. Maar het duurde tot 1819 en de daarop volgende vier jaren tot het in "de Nederlanden" zover kwam. Op voorstel van de Gouverneur en zijn hoofdingenieur van de Waterstaat werd toen besloten om, in het verlengde van de opknap van de "rijkswegen", die in deze jaren vlak voor 1819 op touw waren gezet, in veel steden en dorpen met de opknap van de wegen binnen die steden en dorpen te starten. Hiervoor werden in die steden commissies opgericht om regels te maken om "eene bepaalde rooijing in eene regte lijn in te voeren en voor te schrijven". Ten gevolge hiervan moesten stoepen en wallen hier en daar worden ingetrokken verbreed of verhoogd. Bovendien beval zij "het wegnemen van hoenderhokken, pothuizen, uithangborden, bergplaatsen noodstallen etc. aan de publieke weg staande". De maatregelen ontmoetten veel weerstand, maar binnen vijf jaar was het eeuwenoude straatbeeld met zijn rafelige grenzen tussen particuliere en openbare ruimten op een zogenaamde "eenparige voet" gebracht. In directe zin had de rijksoverheid, volgens een kroonbesluit uit 1814 wel enige bemoeienis met de straten in de steden. Immers de "traversen" dat wil zeggen "de door de steden lopende hoofdroutes der 1e en 2e klasse", die over en door het grondgebied van de steden liepen en veelal door het centrum van de steden of dorpen, waren daarmee onder technisch toezicht geplaatst van de rijksoverheid.

Latere verzoeken van stadsbesturen om voor het onderhoud van "de traversen" subsidie van het rijk te mogen ontvangen of om er tenminste tol voor te mogen heffen, werden in 1823 bij KB grondig ontmoedigd. *Het onderhoud van de straten moest dus maar worden verhaald op de aanwonende.* Maar als die vertrok en een huis werd gesloten (onbewoonbaar verklaard) dan werden de gevolgen van het onderhoud van de straat snel goed zichtbaar doordat ook de straat dan vaak verpauperde. Aanvankelijk diende de stoep als een gebruikersstoep. Deze ruimte werd veelal door kleinere handelaren en ambachtslieden gebruikt om hun waren aan de man te brengen en hierop uit te stallen. Ook bij woonhuizen waren deze zogenaamde "verkoopstoepen" aanwezig. Op deze stoep werd vaak nog een houten bank geplaatst. Mocht na 1823 niemand op eigen gelegenheid openbare ruimten of percelen in beslag nemen, eigenaren konden wel verzoeken indienen bij de Schout en de Scheepenen van de stad op basis waarvan dan een beschikking van de plaatselijke overheid werd afgegeven. Die stelde dan vast wat de maten van de gevraagde stoep mochten zijn.

In de loop van de 17e eeuw begint de stoep bij de rijkere huizen van aanzien te veranderen. In plaats van een gebruiksstoep ontstaat langzaam aan een sierstoep.

Typisch, bijvoorbeeld in Amsterdam, zijn de hoge natuurstenen buitentrappen, die voortkomen uit een veranderd woonhuistype. Men begint namelijk onder het huis een onderhuis aan te leggen waarboven dan de hoofdverdieping wordt gebouwd. De bekende huizen met een souterrain. De onderhuizen krijgen een aparte toegangsdeur aan de straatzijde, die kan worden aangebracht in de hoge natuurstenen stoep. Veelal werden in het souterrain onder deze huizen, werkplaatsjes van ambachtslieden gevestigd zoals een schoenlapper, meubelmaker en dergelijke. Deze werkplaatsjes komen veelal voor in grotere steden zoals Utrecht, Amsterdam, Rotterdam en 's Gravenhage. In Doesburg kennen we de toegankelijkheid van dergelijke souterrains niet.

NIEUWSTR.

De ingangspartij over het souterrain door middel van trappen werd veelal uitgevoerd met fraaie bordesleuningen, vaak rijk versierd, vooral in de verschillende "Lodewijk"-stijlen. Alhoewel we ook in Doesburg nog een aantal stoepen met trappen vinden zit hieronder niet de ingang naar het souterrain. Deze stoepen zijn te vinden voor de panden aan de Nieuwstraat nr. 9 en 11 en bij het pand Heerenstraat 16. Dit laatste pand heet dan ook niet voor niets "'t Trepken".

Gebruikte materialen voor stoepen.

De gewone lage stoepen werden vaak belegd met tegels. Voor de stoepen werd veelal gebruik gemaakt van tegels met ruiten of ribbels die bij het belopen met regen of sneeuw stroever blijven. Voorbeelden daarvan zijn te zien in de Koepoortstraat de Gasthuisstraat en op sommige plaatsen in de Bergstraat.

Ook werd veel gebruikt gemaakt van grote platen blauwgrijze hardsteen. Naast hardsteen werd ook gebruik gemaakt van klinkers in verschillende soorten.

In sommige plaatsen werden veldkeitjes gebruikt voor de aanleg van stoepen. Op veel plaatsten werden deze veldkeitjes ingemetseld tussen hardstenen randen. Soms werden deze ook aflopend gelegd naar de "molgoot". In Doesburg vinden we nog het gebruik van veldkeitjes. Op een paar plaatsen is dat nog te zien zoals voor het Rijksmonumentje Bergstraat 43, het pand met het trapgeveltje en voor de "Baerkenhuizen" in de Koepoortstraat 29/31. Ook rond het Doesburgse stadhuis aan de Roggestraat/Ph. Gastelaarsstraat, "Huis Op ten Noord" in de Meipoortstraat en de oude Smidse aan de Kosterstraat 36/38 zijn nog veldkeien te vinden. Deze zijn overigens veel forser van formaat dan bij de eerder genoemde panden.

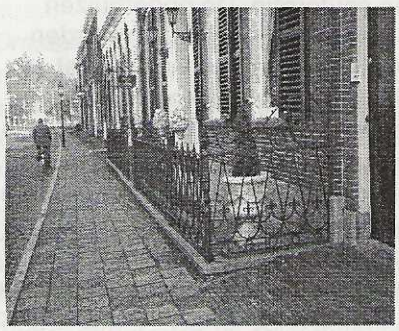

Stoeppalen.

Als aanduiding van de stoepen werden vaak stoeppalen van natuursteen (vooral hardsteen) of hout geplaatst. De oude houten stoeppalen vinden we in Doesburg niet meer. Deze waren meestal uiterst eenvoudig van uitvoering en bezaten vrijwel geen versiering.

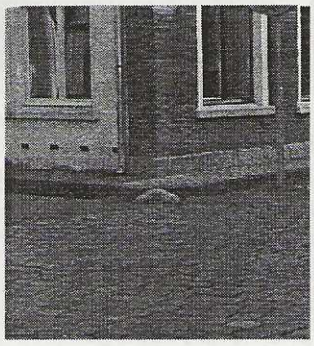
De meest in ons land en ook in Doesburg voorkomende stoeppaal is de eenvoudige achthoekige natuurstenen stoeppaal met bolle kop. De stoeppalen zijn vaak onderling of met het huis verbonden door ijzeren staven, kettingen of een hekwerk. Zowel kettingen als hekwerken zijn vaak fraai uitgevoerd in siersmeedwerk. Veel stoeppalen zijn er in de loop der tijd verdwenen. De openingen in de bestrating werden vaak provisorisch gedicht met klinkers of dergelijke. Jammer, maar ook in Doesburg vindt men dergelijke situaties.

Afsluiting van de stoep.

Als begrenzing van een stoep werden ook wel hekjes geplaatst. In het verleden werden deze voornamelijk uit hout gemaakt. Ze waren niet hoger dan circa 50 á 60 cm. In de zeventiende en achttiende eeuw werden als afsluiting aan het eind van de sierstoepen van deftige huizen rijk uitgevoerde ijzeren hekwerken geplaatst. Veelal waren deze maximaal 1 meter hoog. In Doesburg zijn op enkele plaatsen nog een paar sierhekken aanwezig (Koepoortstraat 40 en Ph. Gastelaarsstraat 1). Ook zijn er veel hekken niet geheel rondom geplaatst maar alleen aan de zijden. Enkele voorbeelden daarvan kunnen we ook nog in Doesburg vinden.
In de negentiende eeuw werden de gietijzeren hekken uit voorraad geleverd. Er waren modellenboeken waar men een keuze uit kon maken. De smid zorgde dan dat alle onderdelen aan elkaar werden gesmeed. Voorbeelden hiervan zijn te vinden in Maarssen en langs de buitenverblijven van panden aan de Vecht. Maar de uitvoering was meestal afhankelijk van de voornaamheid van de panden.

Schamppalen of afhouders.

Langs stoepen, op hoeken van straten of bij ingangshekken zijn soms vrij korte, wat schuin geplaatste paaltjes of stenen te vinden. Zij dienen om de objecten, waartegen zij geplaatst zijn te beschermen tegen aanrijdingen. Daarom noemt men ze wel "schamppalen" of wel "afhouders". In plaats van speciaal voor dit doel vervaardigde paaltjes worden ook vaak zwerfkeien, oude kanonslopen of afgedankte stoeppalen gebruikt. Ook in Doesburg zijn er nog een aantal te vinden. Zo ligt er een zware steen op de hoek van het pand Roggestraat 20 hoek Koetsveldstraat en zijn er op een aantal schuin geplaatste hardstenen palen te vinden, hoek Koetsveldstraat-Waterstraat en Boekholtstraat-Bergstraat.

Kelderluiken en ingangen.

Op een aantal plaatsen zijn nog kelderluiken in de stoepen aanwezig. In de winkelstraten zijn deze vrijwel overal verdwenen hetgeen historisch gezien erg jammer is. Gelukkig zijn er nog wel aan aantal in de woonstraten aanwezig. Deze moeten zeker blijven bestaan. Verder zijn er in de stad een aantal buitentrappen vanaf de straatzijde naar de kelder zoals bij het pand aan de Veerpoortstraat 11, de Ph. Gastelaarsstraat 1 en langs de zijgevel van "de Waag" in de Gasthuisstraat. Alleen deze laatste staat op de kadastrale kaart als eigendom behorende bij het pand aangegeven.

Stoepen en stoeppalen in relatie tot het Rijksmonumentenregister.

In een aantal gevallen wordt er in het register van rijksmonumenten al melding gemaakt van stoeppalen en stoephekken zoals bij de panden:

Gasthuisstraat 11:	Stoeppalen met kettingen
Gasthuisstraat 10-12:	Stoeppalen
Gasthuisstraat 18:	Stoeppalen met kettingen
Herenstraat 16:	Stoep met ijzeren hek
Koepoortstraat 29:	Stoep met hekken opzij
Koepoortstraat 31:	Stoep met hekken
Koepoortstraat 35:	Stoep met smeedijzeren hek op de hoek
Koepoortstraat 37:	Stoep
Koepoortstraat 39:	Stoep met fraaie palen met kettingen
Koepoortstraat 16:	Stoep met palen
Kosterstraat 25:	Rechts een stoeppaal
Nieuwstraat 9:	Stoep
Nieuwstraat 11:	Stoep
Ooipoort 15:	Stoeppalen en kettingen 1860
Veerpoortstraat 31:	Stoep met palen

Eigendomsverhoudingen van stoepen in Doesburg.
Zoals nu het geval is zouden op grond van de kadastrale kaart van de binnenstad in Doesburg de stoepen vrijwel allemaal op gemeentegrond liggen. Zelfs de kadastrale atlas van 1832 laat zien dat er niet of nauwelijks zogenaamde "eigen stoepen" in Doesburg zijn. Slechts in een paar gevallen is het duidelijk dat de stoep eigendom is en ook kadastraal bij het pand hoort. Zo wordt een eigen stoep of trottoir aangeven voor het pand Koepoortstraat 40. Verder een stuk van de stoep op en om de hoek van het pand Koepoortstraat 19 hoek Korte Koepoortstraat en een strookje naast dit pand aan de Koepoortstraat zijde voor huisnummer 21. Verder zijn er geen stoepen in Doesburg die als zgn. "eigen stoepen" kunnen worden omschreven. Ook uit het archief van de heer J. van Petersen valt niet af te leiden dat er op andere plaatsen "eigen stoepen" zijn. Gelet op de historie is het ook niet verwonderlijk dat de stoepen kadastraal bij de gemeente behoren omdat reeds in 1819 bij Koninklijk Besluit is vastgelegd dat al het onderhoud van wegen en stoepen naar de overheid ging.

Hoe "eigen" moeten stoepen bij een pand zijn?
Een vraag die eigenlijk niet zo makkelijk te beantwoorden valt. Eigenaren wilden tot nu toe meestal niets of weinig doen aan het herstel van de stoep omdat ze geen eigenaar waren. Er zijn echter een paar gevallen in de winkelstraten waar oude akten (rond 1890) verwijzen naar de het feit dat de ondergrond bij hun pand hoort of hoorde terwijl ten behoeve van de aanleg van een trottoir door de gemeente toestemming werd verkregen voor de aanleg hiervan. De vraag is echter in hoeverre deze akten nog rechtskracht beschikken omdat bij KB uit 1814 is beslist dat alle grond tussen de voorgevels van de panden aan de staat c.q. aan de gemeente verviel.
Zoals blijkt uit de het voorgaande is er veel dat ervoor pleit dat de stoepen worden hersteld. De vraag kan worden gesteld of er niet een budget moet komen voor opknap en onderhoud van de stoepen stoeppalen en stoephekken.
Omdat de stoepen nu kadastraal vrijwel overal op gemeentegrond liggen lijkt het ons goed dat er een uitspraak komt van het gemeentebestuur of men bereid is medewerking te verlenen aan een oplossing om de huidige bij het pand aanwezige stoepen eventueel in overleg met de eigenaar van het pand op te knappen. Hierbij zou ieder dan mogelijk een deel kunnen betalen.

Het beeldkwaliteitsplan van de binnenstad.
Het onlangs door de raad van Doesburg een beeldkwaliteitsplan vastgesteld. Hierin is onder andere een hoofdstukje opgenomen dat handelt over het behoud en herstel van (voormalige) particuliere stoepen en pothuizen. Men gaat er in deze visie van uit dat de aanwezigheid van deze "particuliere zone" (die niet particulier is wat betreft de eigenaarsverhouding) sterk bijdraagt aan het historische karakter. Behoud van de nog bestaande historische stoepen en pothuizen staan in dit beeldkwaliteitsplan voorop. Waar deze zijn verdwenen moeten particulieren gestimuleerd worden, weer per pand verschillend, een stoep aan te leggen die bij het specifieke pand of de pui past. Vermeld wordt evenwel dat dergelijke stoepen niet in de winkelstraten moeten worden aangebracht.

Huidige onderhoud van stoepen.
Het huidige onderhoud aan stoepen, stoeppalen en dergelijke is in Nederland op veel plaatsen bedroevend. In het verleden was het zo dat veel eigenaren nul op het rekest gaven als men hen aanspreekt op hun onderhoudsverplichtingen. Eigenaren van een pand in de binnenstad hebben veelal geen zin om op grond van de gemeente een niet van hen zijnde stoep te onderhouden en te herstellen en verwijzen dit terecht terug naar de gemeente. Willen we dan ook proberen om de huidige stoepen, stoeppalen en hekken etc. opgeknapt te krijgen dan zal de gemeente bereid moeten zijn om in overleg met de betrokken eigenaar van het pand, hier iets aan te doen.

Herinvoering subsidieregeling.
Om bij verkoop van de stoepen te komen tot herstel van de stoepen voor de panden zal de gemeente daar ook een stimulerende taak in moeten hebben. Daarom wordt voorgesteld tot het oprichten van een onderhoudsfonds waarin ook de "Monumentenvereniging" wat gelden stort. De gedachten gaan daarbij uit naar een, weliswaar gewijzigde, versie van de subsidieregeling "Stedenschoon", een oude regeling uit de tijd van voormalig wethouder Coenraadts. Herinvoering heeft nog een ander voordeel. De regeling kan, indien gewenst tevens dienen om subsidie te geven voor verbetering en instandhouding van gevelindelingen, herstel van voegwerk van voorgevels etc. De hoogte van dit fonds zal nog nader moeten worden ingevuld maar binnen het bestuur van de Monumentenvereniging wordt gedacht om hiervoor inkomsten te benutten uit het legaat van Van Heek terwijl verder verzocht zal moeten worden aan gemeentebestuur om jaarlijks een bedrag in de begroting op te nemen.
Jaap Scheltes

Geraadpleegde informatiebronnen:
"Stoepen, stoeppalen, stoephekken, van Teun Brouwer (medewerker van de Rijksdienst Monumentenzorg) (uitgave van de Walburgpers1985)
"Ornamenten" van huis en hof van door J.H. Kruizinga, uitgave (van Dishoeck)
"Kijken naar Monumenten in Nederland" uitgave van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg
Publicatie van de gemeente Elburg in het blad "Monumenten" van 1989
"Het Lege Land" van Auke van der Woud (ruimtelijke ordening van Nederland 1798-1848) uitgeverij Meulenhoff te Amsterdam
"Monumenten en Mensen" handleiding voor particuliere Monumentenzorg van Flip Groen (uitgave Schuyt & Co Haarlem)
Onderwijs in de kennis der Bouwmaterialen, van D. de Vries uit 1909 (P. Noordhoff)
Diverse informatie van gemeente, Zutphen, Deventer, Hattum, Zwolle, Kampen, Arnhem, Nijmegen, Alkmaar, Haarlem, Hoorn, Enkhuizen en de Rijkdienst Monumentenzorg te Zeist.
Uit het stadsarchief geput, door de heer R. Dane (uitgave van "De Oude IJsselstreek Doetinchem")
Fotoboek "Oud Doesburg in Beeld", van Jan Bloemendaal
Beeldkwaliteitsplan van de Binnenstad deel 1, gemeente Doesburg (Gelders Genootschap)
Subsidieregeling "Stedenschoon" uit 1978 (van de gemeente Doesburg)
"Langs onze wegen" van Ir. G.A. Overdijkink, uitgeverij Allert De Lange te Amsterdam

Open Monumentendag

Op zaterdag 14 september 2002 was het weer zover. "Open Monumentendag 2002".

De Doesburgse commissie "Open Monumentendag" bestond dit jaar uit Frank Lange en Ankie Le Grand van Podium Acanthus aan de Koepoortstraat, Carl König en Jaap Scheltes.
In verband met het overlijden van onze zo vele jaren altijd weer aanwezige vaste hulpkracht en trouwe lid Gerard Mulder hebben we gelukkig hulp gekregen van Jan Weustink. Uiteraard zijn ook vrijwel alle bestuursleden weer ingeschakeld geweest evenals vrijwilligers van de plaatselijke VVV, ook zo'n instelling die altijd bereid is haar medewerking te verlenen. Maar, het is al vaker gezegd, zonder de vele bewoners die hun pand open wilden stellen kunnen we natuurlijk niet want dan zou de dag in het water vallen.
Totaal zijn zo'n 100 mensen actief geweest om deze dag tot een goed einde te brengen. En dat het een goed einde was zullen we allemaal moeten toegeven want er waren weer meer bezoekers in de stad dan vorig jaar. Het bruiste van de activiteiten. Circa 30 objecten waren geheel of gedeeltelijk opengesteld.

Het thema voor de dag was "Handelsgeest" en dat thema was in een Hanzestad als Doesburg wel te herkennen.
Ook de horeca was dit jaar ingeschakeld en droeg zijn of haar steentje bij om de bezoeker een echte Hanzeschotel voor te toveren.
Het was leuk te moeten constateren dat dit jaar een aantal bezoekers de weg naar Doesburg had gevonden via internet. Zo hoorde ik dat men de keuze op Doesburg had laten vallen vanwege het leuke en afwisselende programma. Dus ook via de digitale-snelweg zijn we tegenwoordig te vinden.
De vertelling in "Podium Acanthus" was evenals de concertjes ook weer een schot in de roos.
Speciale vermelding verdient dat de orgelconcerten dit jaar gegeven werden in het kader van de landelijke orgeldag. Wouter Bos en Bram Abrahamse zouden ieder tweemaal drie kwartier spelen en uitleg geven. Door plotselinge ziekte van Wouter Bos heeft Bram Abrahamse spontaan aangeboden om viermaal te spelen, waarvoor de commissie hem zeer dankbaar was.
Jammer dat de door ons vervaardigde handleiding voor de individuele rondwandelingen voor deze dag al om 15.00 uur 's middags waren uitverkocht. Dat was overigens wel de eerste keer dat dit gebeurde. Dit geeft wel aan dat de animo voor Doesburg groot was.

Natuurlijk zijn er wel wat dingen fout gegaan of hadden beter gekund maar toch, het was een fijne dag met prachtig weer, veel activiteiten en veel muziek op diverse plaatsen, een dag om opnieuw te beleven.
Iedereen die aan het slagen voor deze dag zo'n steentje heeft bijgedragen bedankt !!!!

Mochten er toch nog vragen zijn of heeft u een opmerking, de commissie staat uiteraard altijd open voor alle suggesties om volgend jaar weer een even gevarieerde en inspirerende Monumentendag te organiseren als dit jaar.

Jaap Scheltes en Carl König

Snappenburg de Vriesprijs 2002

De Snappenburg de Vriesprijs is dit jaar voor de 8e keer uitgereikt. De jury had de opdracht een keuze te maken uit een 13-tal nominaties. Aan deze panden hebben zich wijzigingen voorgedaan. Er zijn soms forse ingrepen uitgevoerd maar ook relatief kleine aanpassingen. Ook waren er eigenlijk geen wijzigingen maar ging het meer om een verandering van kleuren, in feite om normaal onderhoud. Bij de beoordeling van de objecten vielen 7 panden af terwijl er 5 stuks aangehouden werden omdat deze op dit moment nog niet afgerond waren.

Criteria voor de prijs zijn o.a.:

- het object heeft tijd, geld en opoffering gevraagd
- de resultaten zijn vanaf de openbare weg zichtbaar
- de werkzaamheden zijn onverplicht verricht
- de omvang van toevoegingen en / of verbeteringen doet niet ter zake
- het resultaat is verrassend en draagt bij aan de verrijking van de stad Doesburg

De jury wil voorafgaand aan het noemen van het winnende pand haar waardering uitspreken voor de inzet van eigenaren van een aantal panden in de binnenstad. Het is haar opgevallen dat veel woonhuizen aan uitstraling hebben gewonnen. Zo werden de gevels van Koepoortstraat 46, Gasthuisstraat 1, Gasthuisstraat 14 en Gasthuisstraat 13-21 (gasthuiswoningen) verrijkt met zonneblinden. Daarnaast zijn er panden waarvan de voorgevels een totale facelift ondergingen zoals: Herenstraat 16, Koepoortstraat 20 en Heilige Geeststeeg 3. De jury acht dit een positieve ontwikkeling.

De keuze van de jury is gevallen op het pand Gasthuisstraat 26-28 te Doesburg. Dit is de prijswinnaar van dit jaar. Het pand is eigendom van mevrouw Margreet Frankot en is gelegen op een belangrijk punt in de binnenstad, daar waar de Bergstraat, de Kleine Wal en de Gasthuisstraat uitmonden op de Paardenmarkt. De opzet en indeling van de voorgevel dateren uit de 19e eeuw. Het is bijzonder dat de vrij lange straatgevel nog even het hoekje van de Bergstraat omgaat. De gevel heeft een relatief geringe hoogte. Hierbij is het interessant om te weten dat de gevel vóór de oorlog slechts één etage hoog was. De huidige eigenaresse Margreet Frankot heeft een bewonderenswaardige prestatie geleverd door dit pandje te herstellen en opnieuw karakter te geven. In 1996 werd een begin gemaakt met de

herstelwerkzaamheden waarbij zowel het interieur als het exterieur betrokken werden. Kosten noch (in nog hogere mate) moeite zijn gespaard. Het pleisterwerk van de gevel, de raamkozijnen en de goot zijn bij de aanpak betrokken, al is het werk nog niet geheel afgerond. Hét hoogtepunt van de renovatie is volgens de jury de winkelpui die nu gaaf hersteld is. Wie de pui gekend heeft voor het herstel herinnert zich zeker de omlijsting met schrootjes, die de rest van de voorgevel een gevoel van schaamte bezorgde. De pui is geen echte reconstructie: het deurkozijn is wel oorspronkelijk maar de deuren, ramen en andere elementen zijn passend bijgemaakt. Voor wat betreft de verfafwerking is de jury van mening dat de donkere kleur op de gehele pui afbreuk doet aan de architectuur ervan. Geadviseerd wordt om hier nog eens over na te denken in combinatie met het afwerken van de overige gevelelementen. Mevrouw M. Frankot is afkomstig uit een kunstenaarsfamilie en gebruikt het pand als woning en galerie. Het resultaat is een felicitatie waard. Doesburg mag blij zijn dat dit markante pand op een dergelijke wijze hersteld is.

De Snappenburg de Vriesprijs bestaat uit een kleine bronzen plaquette, toegekend aan het pand Gasthuisstraat 26-28 en te bevestigen aan de voorgevel. Naast de bijbehorende oorkonde ontvangt de eigenaresse van het pand een gravure van Oud Doesburg.

De voorzitter van de Monumentenvereniging werd na het bekend maken van de prijs verzocht deze uit te reiken.

De jury bestaat uit: mevrouw H.L.M. van Verschuer en de
heren J.W. van Petersen en G.J. Bouwhuis

HTS tekeningen digitaal

Zoals de meeste van onze leden nog wel zullen weten is in de jaren '80 en '90, de hele binnenstad van Doesburg opgemeten door studenten van de HTS Arnhem. Verantwoordelijk daarvoor was ons (oud)bestuurslid Hein Hermans die als docent bouwkunde les gaf aan de HTS in Arnhem. Onder zijn leiding kwam elk jaar een groepje studenten uit Arnhem om als praktische oefening een stukje van de binnenstad in te meten en in kaart te brengen. Het resultaat van deze praktijkoefening is een uniek document geworden, bestaande uit een groot aantal tekeningen van alle voorgevels van de gehele binnenstad.
Als Monumentenvereniging hebben wij er altijd naar gestreefd om deze tekeningen aan iedereen die daar belangstelling voor had ter beschikking te stellen. Dat gaf nog al eens praktische problemen omdat die tekeningen niet altijd even handzaam waren. Om ze beter voor het nageslacht te kunnen bewaren heeft het bestuur besloten om de tekeningen te laten digitaliseren. Voordeel daarvan dat ze op een simpele CD-ROM kunnen worden opgeslagen, maar ook dat ze makkelijker toegankelijk zijn voor het publiek.
De Monumentenvereniging wil tegen kostprijs delen van deze tekeningen beschikbaar stellen aan belangstellenden.
Mocht u belangstelling hebben voor bepaalde delen van deze tekeningen dan kunt u met uw vraag terecht bij het bestuur. Mocht u belangstelling hebben voor de gehele set dan kunt u die eveneens bestellen bij het bestuur.
Nadere informatie is te verkrijgen bij ons bestuurslid Peter Hofstede.
Te verwachten is dat bij de najaarsbijeenkomst de tekeningen digitaal beschikbaar zullen zijn.

Kees Scheepers

Bijdrage voor kleine verbetering aan het uiterlijk

Onze vereniging heeft al een aantal jaren met (on)regelmaat laten weten dat we er naar streven om eigenaren van panden, die een belangrijke verbetering aan de buitenzijde van hun pand willen aanbrengen, daarin een klein beetje tegemoet komen. Als aanmoediging. Daar is tot nu toe spaarzaam gebruik van gemaakt. Indertijd had de gemeente het “Coenraadtspotje”, zie het artikel van

Jaap Scheltes over de openbare weg in Doesburg – maar ook daar werd nauwelijks gebruik van gemaakt. Het is daarom opgeheven. Dit jaar was er een zeer reële aanvraag van de heer Lange en mevrouw Le Grand. Het bestuur heeft deze aanvraag toegewezen en hun verzocht iets over de verbetering aan hun gevel te schrijven. In het afgelopen jaar heeft het bestuur gewerkt aan een voorstel om deze regeling wat beter te definiëren. Op de volgende jaarvergadering zal het dit voorstel in de ledenvergadering brengen. Wij hopen dat dit stukje de aandacht zal vestigen op deze mogelijkheid en ook dat het in ieder geval een stimulans zal zijn om inhoudelijke verbeteringen aan te brengen, daar waar het nodig is in onze stad.

Restauratie voorgevel Koepoortstraat 20

Toen wij in februari 1999 in Doesburg kwamen wonen met de bedoeling een klein concertzaaltje te kunnen realiseren en het mooie pand aan de Koepoortstraat betrokken, diende zich direct de noodzaak aan het huis grondig aan te pakken. Het oorspronkelijke grondplan van het huis (vierkant achterhuis en langwerpig voorhuis) wees ons de weg naar het zaaltje. Als we dat grondplan zouden herstellen, zou er een mooie ruimte zijn voor concerten en andere culturele activiteiten. En zo werd architectenbureau Vos, Ten Broeke en van Wely uit Velp ingeschakeld en onder de deskundige leiding van Gerrit Bouwhuis de verbouwing verricht en tot een goed einde gebracht.
Aannemingsbedrijf Hoffman uit Beltrum had vakkundig personeel voor deze klus. Een zoektocht naar subsidie leverde op dat moment niets op, de mogelijkheid een gedeelte van de kosten als groot onderhoud aan de belastingen op te geven wèl.

Gerrit Bouwhuis droogt met föhn de voorbeelden van voegen om de juiste kleur te bepalen

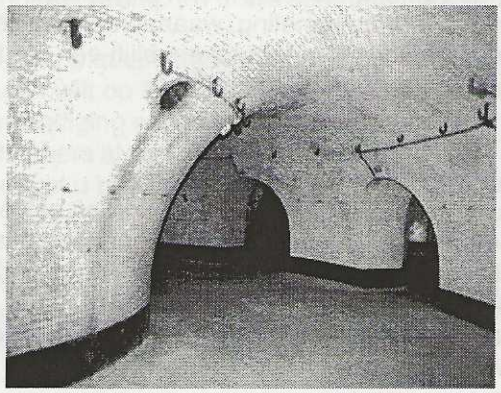
Toen het zaaltje klaar was en al volop gebruikt werd voor concerten, cursussen, lezingen e.d., gingen we ons steeds meer ergeren aan de slechte staat van de voorgevel. Dit was niet in overeenstemming met het voorname karakter van dit Rijksmonument, vonden we. Wederom werd Gerrit Bouwhuis ingeschakeld en werd geïnventariseerd wat de voorgevel nodig had: de stenen moesten gereinigd worden.

Dit werd gedaan met een sterk verdunde zoutzuur oplossing (zandstralen mag niet meer i.v.m. milieuwetgeving, bovendien worden de stenen dan teveel beschadigd). Het voegenwerk moest vernieuwd worden. Alle voegen werden met de hand uitgeslepen en opnieuw gevuld. Gekozen werd voor een halve knipvoeg, omdat de stenen zeer dicht op elkaar gemetseld zijn. Losse stukken steen werden vastgezet of vervangen. Al het houtwerk moest geverfd en hier en daar hersteld worden de voordeur, de architraaf en de houten lijst moesten vervangen worden. De houten lijst werd voorzien van cannelures. De dakkapel moest vervangen worden. Verrot eikenhout werd door nieuw eikenhout vervangen, oude houten klossen werden vernieuwd, ijzeren verbindingsijzers werden hergebruikt. Een ontbrekende corbeel moest geplaatst worden en de verbinding tussen de voor- en de achterzolder moest verbeterd worden, omdat die was ingezakt. Twee eikenhouten lateien werden geplaatst als bovendorpel. Op een gedeelte van het dak moesten andere pannen komen. De Zutphense pannen, die niet het juiste formaat hadden, waardoor lekkage was ontstaan, werden vervangen door Oud-Hollandse pannen. Scheuren in een van de schoorstenen moesten worden gerepareerd. De oude

een duidelijk herkenbare eenheid te maken en voorstellen te doen voor nieuwe functies van met name voor de forten om een duurzame in stand houding te garanderen.
Op 25 april van dit jaar zijn de eerste plannen aangeboden aan de staatssecretaris van cultuur en aan de staatssecretaris voor natuur en landbouw.
Die plannen laten een scala van mogelijkheden zien voor de Linie. Hierbij spelen recreatie en natuurontwikkeling een centrale rol. Het gaat daarbij om het ontwikkelen van toeristische routes, zowel wandelpaden, fietspaden als waterroutes, maar ook verblijfsrecreatie in de vorm van eenvoudige overnachtingsmogelijkheden in forten tot zeer luxueuze conferentiemogelijkheden. Ook natuurontwikkeling vormt een belangrijke nieuwe functie van met name de inundatiegebieden. Er zijn mogelijkheden voor nieuwe natte natuur die van de Waterlinie een grote groene megasingel vormen als grens van de Randstad

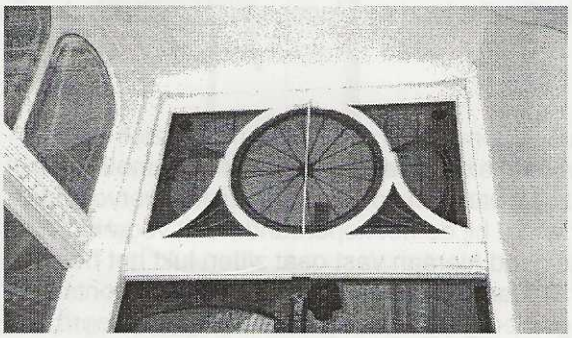
Tijdens de najaarsbijeenkomst zal een lezing worden gehouden over de plannen voor de Nieuwe Hollandse Waterlinie
In het voorjaar zullen wij onze excursie organiseren naar een deel van de Waterlinie.

Kees Scheepers

Glas-in-lood ramen

Wie door de binnenstad van Doesburg loopt en oog heeft voor de voorgevels zal al gauw zien dat in veel van de woningen nog ramen zitten met glas-in-lood vensters. Soms zelfs nog voorzien van ramen met oud glas. Glas-in-lood is al een heel oude techniek. Wat is eigenlijk glas-in-lood? Het woord zegt het eigenlijk al: glas vervat in loodstrips. Dat klinkt erg eenvoudig maar hoe zit dit nou werkelijk. Glas-in-lood is eigenlijk een geaccepteerde verkeerde benaming voor alle gekleurd en beschilderd glas dat voor decoratie wordt gebruikt. De figuren in kerkramen, grote "tiffany"-lampenkappen in publieke ruimten en sommige particuliere huizen en verschillende ramen in gevels van woningen en oudere bedrijfsgebouwen of winkels waarbij glas vervat wordt in loden strips mag terecht worden betiteld als glas-in-lood. Het begrip glas-in-lood is overigens zo algemeen tegenwoordig: alles wat men ziet van eenvoudige lampenkapjes tot kerkramen met gebrandschilderde vensters wordt betiteld als glas-in-lood terwijl het dat niet is.

Geschiedenis.
Voor het begin van het gebruik van glas moet waarschijnlijk teruggegaan worden naar het oude Egypte van rond 2000 jaar voor Christus. De Egyptenaren gebruikten glas het eerst in sieraden. Deze werden gevonden in de graven. Ze waren nog niet geblazen maar gevormd om een uit leem gemodelleerde kern. Wel was de techniek van het in vorm gieten en slijpen van glas bekend.
De uitvinding van de glasblaaskunst door vermoedelijk de Feniciërs, omstreeks het begin van onze jaartelling, zorgde voor een grote omwenteling. Ook in Byzantium en Griekenland werd het daarna

veel gebruikt. Uit opgravingen is komen vast te staan dat de Romeinen de eersten waren die glas in gevelopeningen plaatsten. Glas werd op verschillende manieren vervaardigd. Zo vond, naast gieten en blazen in de vorm, het vrij blazen zonder vorm toepassing, waardoor een grote variatie mogelijk was. Ook de versieringwijze was zeer gevarieerd; indeuken of uittrekken van de nog soepele glasmassa, aanbrengen van glasdraden en -druppels, graveren, beschilderen en vergulden.
Toen het Romeinse Rijk ineenstortte ging ook veel kennis verloren. Vandaar dat tussen de 9e en de 14e eeuw weinig bekend is over het gebruik en de productie van glas. Wel is bekend dat reeds in de 11e eeuw in Venetië veel glasateliers bestonden. Het Venetiaanse voorbeeld werd gevolgd door andere Europese landen waaronder Frankrijk, waar voor het eerst glas-in-lood ramen, zoals we ze nu nog kennen, werden vervaardigd.
Pas tegen het einde van de middeleeuwen begon een totale opleving.

Soorten glas en technieken om het te maken.
Het huidige, zgn. antiek glas wordt, evenals vroeger geblazen in holle cilinders, opengesneden en daarna opnieuw in de oven gestrekt. Wij noemen dit wel getrokken vlakglas. Een andere werkwijze om vlakglas te maken is de zgn. uitsinger-methode, waarbij een dikke, vloeibare glasmassa aan het uiteinde van een blaaspijp wordt uitgeslingerd. Op deze wijze ontstaat een ronde vorm van een betrekkelijk grote afmeting, waaruit men desgewenst de ruitjes kan snijden. Slechts in het midden, waar de blaaspijp is afgebroken, blijft een verdikking zichtbaar, die men vroeger als rond schijfje uitsneed (zgn. flessenbodem).

Kleuren en brandschilderen van glas.
Glas kon indien men dat wenste worden gekleurd met metaaloxiden, metaalsulfiden en dergelijke. Wilde men het vlakglas gebruiken met een beschilderding dan werd een vloeiglaspoeder met een laag smeltpunt gebruikt en een metaalpoeder (ijzerhamerslag) aangemaakt tot een verfstof, waarmee men schilderde.
Nadat geschilderd was werd het geheel in de oven gebrand tot circa 600 ºC waarbij de schildering als het ware met het glas samensmolt.

Glas-in-lood zetten.
Het glas-in-lood zetten is niets anders dan dat het glas in een U-profiel (aan de buitenzijden) of H-profiel (voor het binnenwerk) wordt gezet. De kunst is echter om de aansluitingen van de loden profielen zo te maken dat één zijde wat wordt opgerekt zodat de ander daar tussen past. Lood is immers een vrij soepel metaal maar ondanks dat is deze methode zeker niet eenvoudig. Als alles op zijn plaats zit worden alle snijpunten gesoldeerd met tin. Omdat lood een lager smeltpunt heeft dan tin is dit een voorzichtig en uiterst precies werkje.

Tiffany.
De invloed van Louis Comfort Tiffany, vandaar de naam, is rond 1900 enorm. Hij maakt zich los van de traditionele technieken van glas-in-lood profielen en gaat experimenteren met andere methoden. Zo omwikkelt hij de zijkanten van de glasstukken met koperband en soldeert de stukken vervolgens weer aan elkaar. In eerste instantie lukt dat niet, maar nadat hij de het koperband heeft voorzien van een plaklaag die na een lichte verwarming van het glas goed hieraan vast gaat zitten lukt het hem om de stukken goed vast te solderen met tin. Zit het tin er op dan is eigenlijk vanzelf een profiel ontstaan waarin het glas is vastgezet. Als het werkstuk daarna gereed gekomen is, wordt het gepatineerd in zwart of koperen kleur. Op deze manier is het mogelijk om ook minuscuul kleine stukjes aan elkaar te verbinden. Al gauw ontstaan dan ook de eerste lampenkap en er zullen er nog heel veel volgen.
Bij tiffany wordt geen lood gebruikt. Veel mensen weten dat niet en denken dat de methoden identiek zijn, maar dat is dus niet waar.

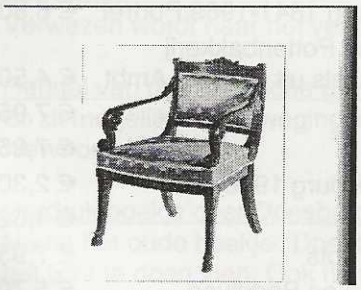
Ik heb dit stukje geschreven omdat ik gemerkt heb dat veel mensen het verschil niet weten. Om dit zelf te aanschouwen stel ik u voor eens te gaan kijken in het Gildehofje. Hier worden ook cursussen gegeven. Zo kunt u, als u daar belangstelling voor heeft, leren uw eigen raam te restaureren.
Overigens is in Doesburg ook veel glas-in-lood te zien: kijk maar eens rond.

Jaap Scheltes

Cursus Meubelstijlen door Annigje Hofstede

In de herfst van 2001 organiseerde onze vereniging de eerste cursus Interieurstijlen. Anna Marie Kutsch Lojenga gaf toen een inleiding tot de tentoonstelling 'Aan tafel!' in Huis Bergh, met daarna een bezoek aan de expositie. De twee andere avonden werden door Annigje Hofstede verzorgd. Ze gingen over interieurstijlen en de cursus heette **'vijf eeuwen binnenhuis'**.
Aan het einde van de laatste van deze twee avonden ontstond het idee om naar een **kijkdag van Sotheby** te gaan, met voorafgaand een tweetal avonden over **Franse meubels uit de 18de en 19de eeuw** als inleiding. Annigje Hofstede is een meeslepend spreekster en een bij uitstek deskundige. Ze heeft een voortreffelijk boek (inmiddels HET standaardboek) geschreven over 'Meubelkunst. Veertig eeuwen meubelgeschiedenis'. Het is van 1999 en kort geleden verscheen al de vierde druk. Annigje is verbonden aan Sotheby en geeft daar voorlichting. Op de kijkdag gaan we in kleine groepen bepaalde meubels bekijken en beoordelen. Daarna komt de hele groep weer bijeen om te bespreken wat het oordeel van de verschillende groepjes was. Een goed moment om de in de voorgaande avonden opgedane kennis in praktijk te brengen.
Er zijn veel dingen in een mensenleven die je wel eens wilt doen, maar waaraan je niet zo makkelijk toe komt. B.v. het bezoek aan een kijkdag van een belangrijke veiling. En als je daar dan bent: waar moet je naar kijken, waar moet je op letten?
Annigje Hofstede houdt haar twee voorbereidende avonden op maandagavond **21 en 28 oktober 2002**, in Podium Acanthus, en het bezoek aan de kijkdagen valt op **14 of 15 december a.s.** De leden van onze vereniging hebben in het voorjaar een vooraankondiging gehad en half september een definitieve. Na de vooraankondiging was het aantal deelnemers al ruimschoots voldoende om de cursus door te laten gaan (als u dit leest vóór 21 oktober kunt u bij Carl König, tel 47 33 14, informeren of er nog plaatsen vrij zijn. Kosten: € 40).

Deze cursus past in een serie cursussen die onze vereniging in de afgelopen jaren hield: Bouwstijlen, Tuinstijlen en nu Interieurstijlen; cursussen die steeds enkele malen herhaald moesten worden en blijkbaar door de leden gewaardeerd werden. We zijn er zeker van dat dat ook voor de hierboven vermelde cursus zal gelden.

Stoel: hoe oud? Welke stijl? Welke waarde?

Carl König

Boekennieuws

Door de landelijke stichting "Open Monumentendagen" worden ieder jaar boekjes uitgegeven ten behoeve van de "Open Monumentendagen". Omdat het niet iedereen bekend is dat deze boekjes worden uitgegeven hebben we gemeend u hiervan op de hoogte te brengen. Zolang de voorraad strekt kunnen deze boekjes via het comité "Open Monumentendagen" te Doesburg worden aangeschaft. Het zijn boekjes die erg handzaam zijn en prettig lezen. Heel aardig om in uw bezit te hebben. Het formaat is circa 10 x 21 cm.

De volgende boekjes zijn uitgebracht:
Uitgegeven boekjes door de Stichting Open Monumentendagen

Bouwstijlen herkennen	€ 2,50
Interieurstijlen	€ 2,50
Variatie in monumenten	€ 2,50
Monument in beeld	€ 2,50
Archeologische monumenten	€ 2,50
Monumentale schoolgebouwen	€ 2,50
Historische boerderijen	€ 2,50
Historische Bouwmaterialen	€ 2,50
Bouwgeschiedenis van Monumenten	€ 2,50
Verdedigingswerken	€ 2,50

Verder zijn uitgebracht de boeken:

Nederland Waterland	€ 12,50
Huis en haard	€ 12,50
Achter de gevel	€ 12,50
Koopmansgeest	€ 12,50

De kleine boekjes kunnen eventueel ook door u zelf bij de landelijke Stichting worden besteld maar dan betaald u wel veel meer. Wij stellen ons op het standpunt dat we hieraan niets behoeven te verdienen.

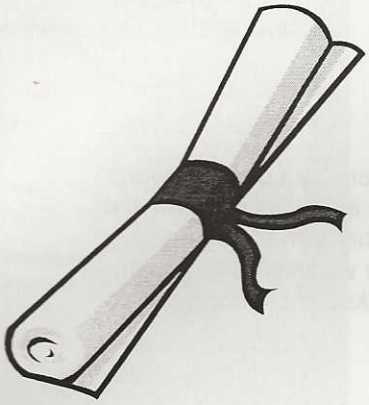
De volgende uitgegeven boekjes die te koop zijn in het museum "De Roode Tooren"

Het is mogelijk dat niet alle voorhanden zijnde boekjes hier staan vermeld maar als u ter plaatse gaat kijken kunt dat zelf ervaren.

Belegering van Doesburg	€ 4,50
De Roode Tooren	€ 1,15
Met vlag en wimpel	€ 3,40
Op de vlucht	€ 5,70
Een paar minuten stil	€ 1,15
Evacuees in/door Doesburg	€ 7,95
Krijt onder de schoenen	€ 6,80
Overleven in de tweede wereldoorlog	€ 6,80
Adellijke huizen in het Richterambt Doesborgh	€ 7,95
Het Doesburgse Hoeren en Boeven-Boeck	€ 4,50
Herinneringen uit de dagen mijner jeugd omtrent Doesburg	€ 4,50
Doesburg bijdrage tot de geschiedenis van een Hanzestad	€ 4,50
De Weduwenbeurs	€ 0,45
Streekgebonden kleding	€ 8,99
In naam van Oranje	€ 6,80
1861-1986 Chr. onderwijs in Doesburg	€ 6,80
Vertrouwd bezit (van Hester Dibbits)	€ 22,50
Thorbecke	€ 17,90
De Marke van Angerlo	€ 6,80
Het mysterie "Dora Visser"	€ 8,99
Verhalen uit het Land van Bergh	€ 6,80
Dremptse Präötjes	€ 5,70
Steenfabriek "De Bahrsche Pol" In honderd jaar (1882 tot 1982)	€ 4,50
Rond 1000 jaar Kerk in Drempt	€ 4,50
Wandelen en fietsen in Hummelo en Keppel	€ 4,50
De IJsel, Doesburg 1841-1969 Portret van een Gelderse Pottenbakkerij	€ 6,80
Historisch Sprokkels uit Stad en Ambt	€ 4,50
De Pöste	€ 7,95
De Sneekaels	€ 7,95
Muntvondst Doesburg 1986	€ 2,30
Het Hanzevirus	€ 4,52
Des landmeters trots	€ 7,95
Oude Ambachten en Bedrijven achter Rijn en IJssel	€ 5,70
Meulenvelders en 't Meulenhuus	€ 6,80
Onwijs gaaf	€ 4,50
Geen dag zonder boek	€ 1,15
Belegering van Doesburg	€ 4,50
Jan Jacob Zuidema Broos	€ 3,40
Vogels van Stad en Ambt Doesborgh	€ 11,36
Doesburg Toen en Nu (laatste 2 expl)	€ 28,00
Van wie bun ee dan	€ 2,30

De redactie

Verenigingsactiviteiten 2002

Zoals elk jaar hebben we ook dit jaar weer een aantal activiteiten. Getracht is deze middels deze uitgave aan u kenbaar te maken.

Bijeenkomst nieuwe inwoners in Doesburg
Op dinsdagavond 19 november worden degenen die dit jaar in Doesburg zijn komen wonen, ontvangen in het stadhuis om 19.00 uur. Alle verenigingen kunnen zich daar presenteren. Uiteraard zal de Monumentenvereniging daarbij niet ontbreken. Om 20.00 uur is er een film in de Burgerzaal en is er gelegenheid om vragen te stellen aan het gemeentebestuur.

Poortersdag:
De poortersdag is dit jaar jammer genoeg bij gebrek aan belangstelling niet doorgegaan. Verder verwijzen wij u naar het verslag.

Open Monumentendag 2002:
De vereniging heeft zich weer ingezet voor het slagen van een monumentendag. Zie verder het verslag hierover.

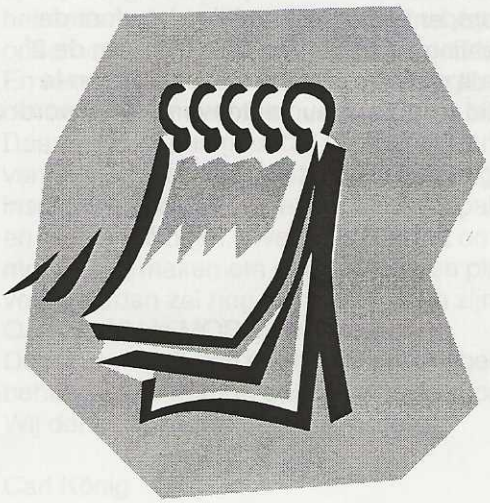
Snappenburg de Vriesprijs:
De uitreiking van de "Snappenburg de Vriesprijs" op Open Monumentendag (zie verslag).

Cursus Interieurstijlen
Opnieuw zijn cursussen gegeven over interieurstijlen de vraag was zo groot dat dit er thans twee zijn geworden.
Verwezen wordt naar het verslag.

Herstel van de historische graven op de Algemene Begraafplaats
Er zit mogelijk wat beweging in het herstel van de graven op het oude deel van de begraafplaats. Zie hiervoor het verslag.

Herdruk boekje over Doesburg
Nadat het oude boekje "Doesburg ten Voeten Uit" was uitverkocht is besloten om een nieuw uitgave het licht te doen zien. Ook hiervoor verwijzen wij u naar het verslag.

Te verwachten verenigingsactiviteiten 2003

Bijeenkomst nieuwe inwoners in Doesburg

24 mei 2003 "Poortersdag 2003
Een bezoek aan de Hollandse Waterlinie

Uitbrengen van de herziene uitgave "Doesburg Toen en Nu"

Zaterdag 13 september Open Monumentendag 2003
Wie zijn of haar pand open wil stellen; graag even een berichtje aan de redactie van dit blad. Het thema voor het komende jaar is "Boerderijen". Doesburg heeft veel oude stadsboerderijen in haar centrum dus dat onderwerp is ons op het lijf geschreven.

Zaterdag 13 september 2003 De uitreiking van de "Snappenburg de Vriesprijs". Deze uitreiking vindt tegenwoordig plaats op de Open Monumentendag.

Najaarsbijeenkomst en jaarvergadering
Meestal in oktober of november.

Informatiefolder
Getracht is een informatiefolder voor de vereniging het licht te doen zien. Een concept wordt binnenkort in de bestuursvergadering besproken. In deze folder zullen in beknopte vorm wat aandachtspunten worden vermeld over: Wat is het doel van de Monumentenvereniging , wat doet de Monumentenvereniging, welke cursussen worden door de vereniging gegeven, het bouwfragmenten depot, de Monumentenwacht, waar vind ik de Rijksdienst voor de Monumentenzorg en hoe kom ik aan informatie?

Oude opschriften
Nieuw licht op oude namen. Getracht wordt om met subsidie van de vereniging oude opschriften weer nieuw leven in te blazen.

De redactie

Nog meer boekennieuws

"REIZEN IS TOL BETALEN"
Onlangs is een nieuwe publicatie van de hand van onze stadsarchivaris, de heer J.W. van Petersen, van de pers komen. Een lijvig boekwerk gebaseerd op jarenlang archiefonderzoek en studie, getiteld "REIZEN IS TOL BETALEN". Het handelt over de geschiedenis van het verkeer en het vervoer in en om het gebied van Rijn en IJssel vóór het jaar 1795.
Het boek bevat ook een beschrijving bevat van de oude wegen en vaarwegen in en rond Doesburg, die immers ook monumenten zijn en onze zorg en aandacht verdienen. Alhoewel wij van mening waren onze lezers op de komende verschijning van het werk te moeten attenderen blijkt het al weer te zijn uitverkocht!

"DOESBURG TEN VOETEN UIT"
De Monumentenvereniging 15 april 1945 gaf in 1987 een bescheiden boekje uit luisterend naar de naam "Doesburg ten voeten uit", met als ondertitel: "een rondgang langs de monumenten en vestingwerken van een kleine Hanzestad". De 2000 exemplaren die werden gedrukt vonden hun weg naar de Doesburgers en andere liefhebbers van onze stad. Nu is het boek geheel uitverkocht.
Het bestuur heeft zich voorgenomen om tot een herziene uitgave te komen. U zult begrijpen dat er niet zondermeer tot herdruk kan worden overgaan. De binnenstad van Doesburg is in de afgelopen 14 jaren op veel plaatsen gewijzigd. Er is gesloopt en gerestaureerd, ook ontstonden er nieuwe gebouwen. Over de historie van Doesburg is meer te zeggen. Nieuwe bronnen zijn ontdekt terwijl er op diverse locaties archeologisch onderzoek is verricht. Kortom, er is meer informatie waardoor de omvang van het boekje zal wijzigen en toenemen. De verwachting is dat de voorbereiding van de 2e druk veel tijd en inspanning zal vragen van de schrijvers. Op dit moment is het niet mogelijk aan te geven wanneer de vernieuwde uitgave het licht zal zien. Als lid van de Monumentenvereniging wordt u uiteraard op de hoogte gehouden van de ontwikkelingen.

Het bestuur.

Wat behelst het boekje "DOESBURG TEN VOETEN UIT"
De redactie heeft er toch behoefte aan om u nog even te melden dat dit thans vrijwel uitverkochte boekje belangrijk is. Niet alleen voor een rondwandeling door Doesburg maar zeker ook uit educatief oogpunt. Er is, zoals we uit informatie vanuit de VVV hoorden, altijd veel belangstelling voor dit boekje geweest. Het boekje is educatief en voorlichtend en is daarom ook belangrijk als een bescheiden naslagwerkje. Zo is er veel informatie over details in de bouwkunst die je anders gemakkelijk over het hoofd zou zien. Als u het thuis nog een boekje heeft moet u nog maar eens *Details van de voorgevel van het pand Gasthuisstraat 16* kritisch doornemen. Want hoe gaat het vaak met dit soort boeken? Je schaft ze aan omdat ze over Doesburg gaan en grijpt ze pas, om iets op te zoeken wat je niet zeker weet of wanneer je twijfelt aan je parate kennis. "DOESBURG TEN VOETEN UIT" geeft dan ook in veel gevallen een antwoord op vragen die u over de bouwhistorie van Doesburg heeft.

De redactie

Oude graven op de Openbare Begraafplaats

Als we het poortgebouw van de begraafplaats – ook een monument – doorgaan, staan we meteen op een cirkelvormig complex dat in de negentiende eeuw is aangelegd, waarschijnlijk niet door de landschapsarchitect Zocher, maar wel in diens tijd en stijl. Bij de cursus Tuinstijlen is daar uitvoerig op ingegaan.
Deze oude graven zijn een bron van bezinning: de schoonheid en de vergankelijkheid van het leven zijn er te vinden en in symbolen weergegeven. Dat die graven er niet spic-en-span bijliggen is prima, maar de verwaarlozing die er heeft plaatsgevonden getuigt van weinig besef van de waarde van dergelijke monumenten. En monumenten zijn het, ook in de juridische betekenis.
Het vorige college van B&W besefte dat en startte een plan-van-aanpak. Door het vertrek van wethouder Roest en de daarop volgende verkiezingen heeft een en ander stil gelegen, maar in begin september is een doorstart gemaakt. Onze vereniging is in de werkgroep Begraafplaats vertegenwoordigd. In september 2002 heeft ons nieuwe bestuurslid Peter Hofstede mijn plaats daarin overgenomen.
Complicerend was dat de gemeente in 2001 tamelijk onverhoeds de grafrechten en alles wat met de tarieven voor begraven te maken heeft drastisch verhoogde, zozeer dat er een ware volksopstand ontstond en de gemeenteraad op haar schreden terugkeerde. Vertegenwoordigers van de verontrustte nabestaanden zijn – terecht – in de werkgroep vertegenwoordigd. Er was uitgegaan van de stelling: de gebruiker betaalt. Daarbij was onvoldoende bedacht dat de betekenis van de begraafplaats in Doesburg drieledig is: er worden mensen begraven, het is een belangrijk stuk openbaar groen en tenslotte is het, ten dele, ook een monument. Het lijkt redelijk om het begraven en het onderhoud van het deel waar nu begraven wordt door te berekenen aan de nabestaanden. Het onderhoud van het totale groen is een taak van de gemeente, net als het onderhouden van de parken. En tenslotte rekenen wij er op dat de gemeente haar taak in deze waarmaakt. Het is ook haar taak om het historische deel voor verder verval te behoeden.
Daarbij wordt dus gedacht aan het onderhoud aan ijzeren hekken, het voorkomen van het wegzakken van stenen, het weer op zijn plaats brengen van omgevallen elementen en het zichtbaar maken van inscripties. Ook het groen moet aangepakt worden: het moet de monumentale waarde ondersteunen en niet teniet doen. Overwogen wordt om het – onder strikte voorwaarden en tegen méérprijs, mogelijk te maken om ook op de open plaatsen in het historische deel te begraven. Over deze voorwaarden zal nog wel wat te doen zijn, als het zover komt, maar historie betekent niet: stilstaan. Ook het NU is MORGEN historie!
Doesburg heeft een zeer waardevolle begraafplaats die het ten volle verdient om met respect behandeld te worden en wij verheugen ons er derhalve op dat dit de aandacht van de gemeente heeft. Wij denken en werken graag mee.

Carl König